

DECRETE ELENISTICE DIN HISTRIA

DE

D. M. PIPPIDI

Cu excepția unuia singur, publicat în 1961 într-o revistă destinată străinătății și, din această pricină, mai puțin răspândită în țară, textele ce urmează sunt inedite. Ele provin din săpături recente și, împreună cu mai multe zeci de alte documente de cuprins felurit, urmău a fi incluse în vol. II al monografiei arheologice *Histria*, actualmente sub tipar. Din lipsă de spațiu, capitolul epigrafic — ca și alte materiale importante pregătite să apară în aceeași publicație — au fost însă lăsate pentru volumul al III-lea, ceea ce, practic vorbind, înseamnă că posibilitatea de a le face cunoscute în condițiile dorite se amînă cu mai mulți ani, dacă nu devine de-a dreptul problematică. Așa fiind, și pentru a căstiga timp, mi se pare potrivit să procedez la publicarea lor în reviste, pe categorii, și încep cu o serie de decrete de epocă elenistică — toate fragmentare, dar nu lipsite de interes pentru situația lăuntrică și pentru relațiile exterioare ale cetății într-o perioadă obscură a istoriei ei.

*

1. Muz. Histria, inv. nr. 359. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, jos și la stînga, descoperit în campania anului 1957 în săpăturile din Valul III. Dimensiuni în centimetri: 19 × 29 × 7. Înălțimea literelor: 12—15 mm. În afara rupturilor marginale marmura mai e puternic vătămată la stînga, sus, în centru (unde literele sunt distruse prin frecare) și jos, unde o parte din ultimele rînduri a căzut în ruptură. După scris, din sec. III î.e.n. (pl. I, nr. 1).

[έπαινέσαι μὲν ἐπὶ τούτοις] Διονύ-
[σιον — — — ca. 9—10 — — δεδ]όσθαι αὐτῷ [ι]
[καὶ ἔκγόνοις προξενίαν] πολιτεί-
[αν ἀνεισφορίαν εἰσπλο]υν καὶ ἔκ-
5 [πλουν καὶ εἰρήνης καὶ πολέμου] ἀσυ-
[λεὶ καὶ ἀσπονδεῖ·] εἶνα[ι δὲ αὐτῷ]
[καὶ ἔφοδον ἐπ]ὶ τὴν βο[υλὴν χ]αὶ τὸν
[δῆμον παραχρῆμα πρώτ]ωι μετὰ [τὰ ιε-]

10 [ρά· τὸ ψήφισμα τόδε] εἰς ἀναγράψαι τοὺς
[ἥγεμόνας εἰς στήλην λιθίνην καὶ]
[στῆσαι ἐν τῷ ιερῷ κτλ.]

R. 1 nu se citește nimic înainte de Δ ; la sfîrșit, extremitatea inferioară a unei haste verticale. — R. 2, la început, *omicron* pe jumătate distrus. — R. 3, nimic clar înainte de Π ; tot aşa, în r. 4, înainte de Υ . — R. 5, din A, abia hasta inclinată dreaptă. — R. 6, EINA aproape sters, dar citet. Înainte de T, extremitatea inferioară a unei haste verticale. — R. 7, la început, hastă verticală, apoi *iota*; după primul *omicron*, brațul stîng și hasta verticală a lui Υ încă vizibile. La sfîrșitul rîndului, N distrus, dar clar. — R. 9, la început, E sigur; la sfîrșit, încă vizibile A și o parte din I. — R. 10, la început, brațul superior al unui *sigma*; la sfîrșit, extremitățile superioare a trei haste verticale.

Traducere:

«... să fie lăudat pentru acestea Diony[sios]... Să li se acorde, lui și urmașilor, calitatea de proxeni, dreptul de cetate, scutirea de dări, dreptul de a intra și de a ieși din port în vreme de război și de pace, ferit de silnicii și fără altă convenție. Să aibă și dreptul de a se infățișa Sfatului și Adunării printre cei dintâi, îndată după cele sacre. *Hegemonii* să poarte grija ca acest decret să fie săpat pe o lespede de marmură și așezat în templul...»

Decret în cinstea unui necunoscut din al cărui nume nu ni s-au păstrat decât primele litere, dar despre care se poate spune cu certitudine că era un străin, întrucât printre celelalte răspărțiri ce i se acordă figurează și dreptul de cetate. Nici locul de baștină, nici serviciile pentru care e onorat nu pot fi stabilite, fie și în mod conjectural. Totul lasă să se înțeleagă însă că e vorba de obișnuitele înlesniri făcute histrionilor călători pentru treburile în orașul necunoscutului, într-o vreme cînd legăturile exterioare ale coloniei de pe țărmul lacului Sinoe erau active și cînd, ca să citez numai două exemple, Histria era legată politicește nu numai de vecina Callatis (Memnon, frg. 21 = FGrHist 3 B, 434, fr. 13), dar și de Apollonia Pontică, în ajutorul căreia nu șovăie să trimită un corp expediționar (V. Pârvan, *Histria IV*, p. 546, nr. 6, reeditat și comentat de D. M. Pippidi și Em. Popescu, în *Dacia*, N. S., III, 1959, p. 235 urm.).

2. Muz. Histria, inv. nr. 306 [B 160]. Fragment al unei stele de marmură ruptă în toate părțile, descoperit nu se știe cînd, nici unde, în săpăturile din Cetate. Dimensiuni în centimetri: $15 \times 21 \times 19$. Înălțimea literelor: 15 mm (Ψ, Φ : 17–18 mm; O: 8 mm). După scris, de pe la sfîrșitul sec. al III-lea i.e.n. (pl. I, nr. 2).

R. 1, la început, Y încă vizibil; la sfîrșit, după H, o simplă hastă verticală. — R. 2, înainte de primul I, poate unghiul din dreapta al unui II; după TOYTO, lacună de ca. patru litere; la sfîrșit, hastă verticală? — R. 3, la început, putin din

3

1

2

PLANŞA I

4

PLANŞA II

bucla unui P, apoi sigur unghiul unui A. — R. 4, prima literă probabil A; ultima, sigur Y. — În r. 5, la mijloc, urme anevoie de identificat a două litere, din care prima poate fi un E.

Traducere:

« . . . să existe hrana. . . Pentru aceste motive să fie lăudat. . . și înscris printre binefăcătorii poporului; să i se finalize și o statuie (?) ».

Fragment de decret onorific, prea mutilat pentru a putea fi întregit altfel decât în ultimele-i trei rânduri (din toate punctele de vedere cele mai puțin interesante). Singura indicație istorică semnificativă se păstrează în cuvintele ὑπάρξης τροφή, care după toate probabilitățile încheie motivarea, referindu-se la o inițiativă destinată să asigure hrana părții celei mai puțin avute din populația cetății. În ce chip va fi contribuit necunoscutul la acest rezultat, textul nu ne-o spune, dar se poate ghici, pe baza a numeroase inscripții de același fel din Histria și de aiurea. Cu multă probabilitate, e vorba de un împrumut sau de o danie în vederea aprovizionării cu grâne a orașului, într-unul din momentele de strîmtorare a căror mențiune se întâlnește tot mai des în documentele epigrafice histriene ale secolelor III—II i.e.n.

Despre cauzele acestei crize, care nu e numai alimentară, dar și economică și politică în înțelesul larg al cuvântului, am scris în mai multe rânduri în cursul ultimilor ani și mă pot dispensa de a repeta lucruri expuse pe larg în altă parte (*Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 29 urm., 60 urm., pe lângă cele două studii publicate în această revistă: *Istros et les Gètes au III-e siècle*, III, 1961, p. 53—66, și *Histria și găeșii în sec. II i.e.n.*, V, 1963, p. 137—164). Va fi de ajuns să amintesc că de-a lungul perioadei avute în vedere, danii de acest fel figurează la activul celor mai mulți din « binefăcătorii » ale căror hotărîri de cinstire ni s-au păstrat și că fragmentul pe care-l comentez nu face decât să confirme o stare de lucruri cunoscută (*Histria I*, p. 476, nr. 1, p. 498, nr. 4 și, mai departe, comentariul la nr. 5). Cât privește folosirea substantivului τροφή și a altor termeni din familia lui τρέφω, cum ar fi τροφεύς, pentru a indica fie acțiunea de ajutorare a populației sărăce prin distribuții de grâne, fie pe autorul unor asemenea măsuri de asistență socială, cf., la Histria chiar, inscripția publicată de Gr. Tocilescu, AEM, XI, 1887, p. 66, nr. 140 (reeditată și interpretată de D. M. Pippidi, SCIV, IX, 1958, p. 357—369), precum și textele strinse și comentate de L. Robert, *Hellenica*, VII, 1949, p. 76 (reluând și completând observații anterioare publicate în Rev. arch., I, 1934, p. 48—52 și Istros, II, 1936, p. 12—13).

3. Muz. Histria, inv. nr. 345 A și B. Două fragmente dintr-o stelă de marmură ruptă în toate părțile, descoperite, primul, în 1956, în Sectorul economic al Cetății, al doilea, în 1958, în dărâmăturile turnului din stînga al Portii celei mari. Dimensiuni aproximative (împreună): înălțimea 38, lățimea 44, grosimea 18 cm. Înălțimea literelor: 10—12 mm. După scris, încă din sec. III i.e.n. (pl. I, nr. 3).

TOΥ Π . . [ένγράψαι]

[δὲ τοὺς ἡγεμόνας τοῦτο τὸ ψῆφισμα [εἰς στήλην]

[λιθίνην καὶ ἀναθεῖνα] εὖ τῷ ιερῷ[ῶι τοῦ ε.g. Ἀπόλ-]

[λωνος τοῦ Ἰατροῦ, ὅπου] ἐν αὐτῷ δ[οκῆι· τὸ δὲ ἀνά-]

5 [λωμα δοῦναι τὸν οἰκονόμο]ν, μερίσαι δ[ὲ τοὺς με-]

[ριστάς — — ca 8 — —] E [ca 4] τὸν βίον Ε γ[— — ca 8 — —]
 [— — ca 13 — —] ΑΝΩ [ca 3—4]αι χρυσῶ[ι στεφάνωι]
 [ἀρετῆς ἔνεκεν κ[αὶ εὐνόιας τῆς εἰς τὸν δῆμον·]
 [δοῦναι δ'] αὐτῷ καὶ τ[— — ca 10 — — δπως καὶ]
 10 [ἄλλοι φ]ιλοτιμότεροι γίνωνται, εἰδότες δτι ὁ δῆτα]
 [μος τιμ]αι τοὺς ἀγ[αθούς τῶν ἀνδρῶν, ἀποδιδούς]
 [αὐτοῖς τὰς ἀξίας χάριτας — — — — —]

R. 1, prima literă sigur T. După Π, lacună de ca. 9 semne, judecind după lungimea rîndurilor următoare, unde unele întregiri pot fi socotite sigure. — R. 2, înainte de H, se distinge parte din hasta lui Ψ. Din A final, hasta înclinată stîngă. — R. 3, la început, o linie înclinată care ar putea fi și efectul unei izbituri; apoi I sigur. — R. 4, la sfîrșit, Δ în cea mai mare parte păstrat. — R. 5, prima literă sigur N. — Începînd de la r. 6, joncțiunea cu frag. B e numai ipotecnică; în favoarea ei pledează însă argumente puternice, expuse în comentariu. Lungimea lacunei dintre E și TON, anevoie de apreciat. La sfîrșitul rîndului, litera distrusă e cu multă probabilitate Γ. — R. 7, înainte de A, extremitatea inferioară a unei haste verticale. și aci lungimea lacunei de la mijlocul rîndului e discutabilă. — R. 8, la început, E încă vizibil; la sfîrșit, o hastă verticală. — R. 10, la început, hastă înclinată spre stînga. Din P final, abia o parte din buclă. — La începutul r. 12, Σ probabil. De-aci pînă la marginea inferioară a stelei uacat.

Traducere:

«...hegemoniei să vegheze ca acest decret să fie săpat pe o lespede de piatră și așezat în templul lui Apollo Tămăduitorul (?), în locul unde el însuși <beneficiarul măsurii de cinstire> va găsi cu cale. Cheltuiala s-o plătească *economul*, după ce suma va fi fost alocată de *împărtășitorii*...»

«Să fie încununat» cu coroană de aur pentru virtutea și rîvna lui față de popor. Să i se dea și... pentru ca și alții să năzuiască a dobîndi slavă, cunoșcînd că poporul cînstește pe bărbații de seamă, arătîndu-le cuvenitele mulțumiri.»

Cele două fragmente sunt prea mutilate pentru a permite fie o îmbinare a lor sigură, fie o întregire satisfăcătoare. Neîndoios e doar că ne găsim înaintea unor frînturi din același decret, și mai precis dintr-un decret onorific. Anumite intorsături de frază sau cuvinte izolate sunt, din acest punct de vedere, revelatoare, după cum revelatoare pot fi socotite caracteristicile scrisului și calitatea pietrei. Din păcate, la atît se reduc certitudinile noastre. Nici numele celui cînstit de Adunare, nici temeiurile cînșirii nu se lasă ghicite. Mai mult, ordinea fragmentelor apare surprinzătoare, în sensul că succesiunea logică a clauzelor păstrate nu-i cea așteptată. Potrivit formularului cunoscut al decretelor histriene și al decretelor onorifice îndeobște, dispozițiile privitoare la expunerea stelei (în cazul de față într-un templu, care cu multă probabilitate trebuie să fi fost al lui Apollon), ca și acele referitoare la alocarea sumei necesare în acest scop (rîndurile 1—6 ale textului), ar fi trebuit să figureze la sfîrșitul decretului, în orice caz după considerațiile care motivează hotărîrea de cinstire (rîndurile 7—12). Concluzia ar fi deci că fragm. B precedea fragm. A, și, pornind de la această ipoteză, s-ar impune reconstituirea textului aproximativ în aceiasi termeni dar într-o ordine diferită. În realitate, ne izbîm aci de dificultatea că, după ultimul rînd al fragm. B (actualul r. 12), textul încetează, piatra rămînind

nescrisă pînă la marginea-i inferioară. Acest *uacat* surprinzător exclude posibilitatea ca fragm. A să fi continuat fragm. B, și această împrejurare mi se pare a pleda în mod hotărît pentru soluția adoptată, în ciuda nedumeririlor rezultînd dintr-o ordine de idei neașteptată.

Din cuprinsul primului fragment (r. 5–6) e de relevat aluzia la magistrații cu atribuții financiare cunoscuți sub numele de οἰκονόμος și de μεριστάι, și unul și ceilalți pomeniți în repetate rînduri în decrete histriene din sec. III-II î.e.n. (*Histria I*, p. 494, nr. 3; *Histria IV*, p. 543, nr. 4, reeditat și întregit în *Histria I*, p. 496–497, acum SEG XVI 430). Această împrejurare face verosimilă lectiunea ἡγεμόνας în r. 2, unde acești magistrați apar ca executori ai hotărîrilor Adunării (cf. *Contribuții la istoria veche a României*, p. 48–51, și, mai departe, comentariul la nr. 5).

În restul textului reconstituit, obișnuitele formule stereotipe ale decretelor onorifice din epoca elenistică. Pentru întregirea rîndurilor 9–10, cf., la *Histria* chiar, *Histria I*, p. 477, r. 22–24 (ὅπως φιλοτιμῶνται καὶ τούτοις παραχολουθοῦντες διτι ὁ δῆμος πάντας τιμᾶι τοὺς αὐτὸν εὐεργετούντας . . .), și mai departe nr. 5, rîndurile 24–27.

4. Muz. *Histria*, inv. nr. 357. Fragment al unei stele de marmură ruptă în toate părțile, descoperit în campania 1956 în săpătura de degajare a basilicii coemeteriale. Dimensiuni: 34 × 20 × 13 cm. Înălțimea literelor: 12–13 mm. La stînga, în dreptul rîndurilor 13–15, marginea pare întreagă. După scris, de la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n. (pl. II, nr. 4).

— — — N αὐτῶι — — —
 — — — τ]ῶι δῆμῳ ἐκκ — — —
 — — — κεν τῷ δῆμῳ[ι — — — χρυσοῦς
 — — — πε]ντακοσίους εἰ[ς ἐνιαυτόν?
 5 — — — εν χρήματα ἔδ[ωκεν?
 — — — εἰς τὸ οἰκοδομηθῆναι — — —
 — — — τ]υχεῖν συγκεκ[λημένον?
 — — — ἔδωκεν εἰς ἐλα[ιοθεσίαν?
 — — — Σ ἄρχων τε γενό[μενος
 10 — — — διοίκησιν τῆς πό[λεως — — —
 — — — χρήματα ἐπηγγείλατ[ο — — —
 — — —] καταγορασθῆσ[ομένου?
 — — — ΙΑ ΓΕΝΗΤΑΙ τω
 — — — μεν ἐκ πολλ — — —
 15 — — — ΣΘΕΝΟΥΣ

R. 1, la sfîrșit, hastă înclinată spre dreapta. — R. 3, primul K în parte distrus, dar citești; înaintea lui, anevoie de recunoscut altceva decît o hastă verticală. — La începutul r. 5, extremitatea unei bare orizontale inferioare: poate E, poate chiar Ω? — R. 6, după ultimul *iota*, bară orizontală superioară. — R. 7, la sfîrșit, urma unei haste inclinate spre dreapta. — R. 8, după *omicron*, extremitatea superioară a unei haste verticale. — R. 11, înaintea primului A, T încă vizibil. — R. 12, la început, nimic sigur înainte de I; la sfîrșit, Σ probabil. — R. 13, prima literă neîndoios M; ultima, Ω. — R. 15, la început și la sfîrșit, cite un *sigma* în parte distrus.

Proasta stare de conservare a inscripției nu îngăduie o încercare de reconstituire a textului, după cum nu îngăduie o traducere coerentă a cuvintelor păstrate. Ceea ce se poate înțelege din acestea e că ne găsim înaintea unui decret al Adunării poporului în cinstea unui cetățean ale cărui servicii față de obștea histriană sunt înșirate de-a lungul celor 15 rînduri mutilate. Ca de fiecare dată în situații asemănătoare, o atenție deosebită se arată liberalităților celui onorat, ale cărui danii repetate par să fi ajutat cetatea în ceasuri grele. Totalul acestor sacrificii bănești nu rezultă împede (într-un singur caz e vorba de 500 stateri de aur, poate numai împrumutați vîstieriei publice pe termen de un an), dar e evident că e vorba de mai multe sume, destinate unor scopuri diferite: în r. 6 se face aluzie la o zidire, în r. 8 la o cumpărare de ulei, fie pentru hrana populației, fie pentru buna funcționare a gimnaziului.

O precizare de oarecare interes e și aceea potrivit căreia necunoscutul ar fi exercitat cîndva demnitatea de ἄρχων (r. 9; cf. r. 10: διοίκηστι τῆς πόλεως). Indicația se alătură știrilor mai vechi despre existența la Histria a acestui colegiu de magistrati, în legătură cu care vezi *Contributii la istoria veche a României*, p. 46—47.

5. Muz. Histria, inv. nr. 325. Stelă de marmură ruptă în două bucăți aproximativ egale, descoperită în campania 1957 în Cetate, de-a lungul străzii dintre Sectorul locuințelor romane târziu și Terme. Ușor vătămată la stînga, mai ales la începutul și la sfîrșitul fragmentului superior, piatra prezintă rupturi sus, jos și la dreapta, pe toată înălțimea. Dimensiunile celor două părți laolaltă: $75 \times 43 \times 16$ cm. Înălțimea literelor: 13 mm (*omicron* și *theta* mai mici: abia 7 mm). În afara rupturilor marginale, marmura a mai suferit de pe urma unor izbituri care i-au vătămat suprafața scrisă în mai multe locuri, mai ales de-a lungul frânturii dintre cele două fragmente, unde rîndurile 15–18 au fost iremediabil distruse. Gravură corectă, fără să fie frumoasă: bara lui A nu-i încă frîntă, N are hastele verticale egale, dar nu K, nici Π; brațele lui Σ sunt pe punctul de a deveni paralele. Cu multă probabilitate, începutul sec. II. I.e.n. Prima editie: D.M. Pippidi, Dacia, N. S., V, 1961, p. 305 urm. Cf. J. și L. Robert, RÉG, LXXVI, 1963, p. 156–157 (pl. III, nr. 5).

... Ι ΠΟΛΕΙΣΙΑ. ΣΑΙ τὸν εὐεργέτην ἐφ' οἷς αὐτὸν ἐπίμησεν δὲ δῆμος τιμαῖς [ταῖς καθηκού-]
[σαις] νῦν τε χρείαν ἔχουσης τη̄ς πόλεως χρ-]
[η̄]μάτων, ὅπως ὑπάρξῃ σίτου παράθεσις εἰς τρο-]
5 [φῇ]ν καὶ σωτηρίαν τοῦ δήμου, ἐπειδὴ θῶν ἐπὶ τῇ-]
[ν βῆ]ου λὴν καὶ τὴν ἐκλησίαν [έπι]ηγγείλατο]
[χρ]υσοῦς χιλίους εἰς ἐνιαυτόν, ἐπιδοὺς καὶ τὸν]
[τ]όκον τὸν γινόμενον τῷ δήμῳ εἰς ἐπειδὼν]
[ν]ισμὸν τοῦ σίτου τοῦ δήμου ἀγορασθῆσαν δι-]
10 [ἀ] τῆς ἐπαγγελίας· δεδόχθαι τῷ δήμῳ ἐ-]
παινέσαι Διονύσιον [Μίστρου, Θεῶν Μεγάλων ιε-]
[ρέω]ς, καὶ ἀναγράψαι εὐεργέτην τοῦ δήμου]
[στ]ῆσαι δὲ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκὴν [έν τη̄]
[ἀγο]ρᾷ παρὰ τὸν Δῆμον καὶ τὰς εἰκόνας τὰς]
15 τῶν . . . ΓΣΑ . . . ΤΩ. [τὸν δὲ ἀνάλογον δοῦνατ]
μὲν τὸν οἰκονόμον [μερίσα], δὲ τοὺς μεριστάς·

6

7

PLANŞA IV

ΟΣ ΑΣΙΝ Α [αὐτ-]
ῶι ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίᾳς τῆς [εἰς τὸν δ-]
20 ἡμον· δεδόσθαι δὲ αὐτῶι καὶ ἐκγόνων[οις ἀεὶ]
[τῷ]ι πρεσβυτάτῳ[ω]ι τῶν δητῶν ιερωσύνη[νην δη-]
[μ]οσίαι Θεῶν τῶν ἐν Σαμοθραίκηι καὶ στεφανή-]
φορίαν καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις ιερεύσιν, δπως]
καὶ οἱ λοιποὶ φιλοτειμότεροι γ[ίν]ωνται εἰδότες]
25 δτι δ δῆμος τιμᾶι [το]ιούς[ς ἀγαθούς τῶν ἀνδρῶν,]
ἀποδιδούντος χάριτας ἀξίωντος τῶν εὐεργετημάτων.
τῶν ἀναγράψαι δέ τοιούς ήγειμόνας τὸ ψήφιστον
μα τόδε ἐπὶ μὲν τοῦ παρόδιον τοῖς εἰς τελαμῶν
να λευκοῦ λίθου καὶ στοτησατο παρὰ τὸ βωμὸν]
30 [τῶν Θεῶν] τῶν ἐν Σαμοθραίκηι σταθέντος δέ]
[το]ιούς ἀνδριάντος καὶ εἰς τὴν [βάσιν τοῦ ἀνδριάντος]
τοῖς ἀναγορεῦσα τὸ ψήφισμα καὶ Ε——
—— ΟΝΟΕ —— ΚΑΙ ——

R. 1, la început, extremitățile inferioare ale cîtorva litere: după o lacună inițială de două semne citeșc ΠΟΑΕΙ, apoi literele transcrise fără multă convingere (TON Ε ΥΕΡΓΕΤΗΝ mi se pare totuși sigur), apoi lacună de ca. 10 litere, judecind după lungimea rîndurilor mai bine păstrate. — R. 2, citirea sigură. Pentru întregire, cf. *Syll.* ³, 709, 14: ἐφ' οἰς ὁ δᾶμος εὐχαριστῶν ἐτίμασε ταῖς καθηκούσαις τιμαῖς . . . ; L. Robert, *Collection Froehner. I. Les inscriptions grecques*, Paris, 1936, p. 88, nr. 54: [. . . πρότερον τε ἐτίμησεν αὐτὸν ἡ πόλις ταῖς προσηκούσαις τιμαῖς . . .]. — R. 4, la început, urma vagă a lui H, apoi hasta din dreapta a unui M; la sfîrșit, T sigur. — R. 5, la început, două litere lipsă; N final din ΣΩΤΗΡΙΑ[N] distrus, dar ne-îndoios; la fel, E la sfîrșitul rîndului. Pentru înțeles, cf. *Syll.* ³, 562, 12–13: ἐπελ-[θ]όντες ἐπὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον; 591, 44–45: ἐπ[ελθών] ἐπὶ τοὺς ἔξαρχο[σί]ους κτλ. — R. 6, lacună inițială de două litere, *omicron* pe jumătate distrus. Despre ἔκλησία, scris cu un singur *kappa*, s-ar putea crede că e o greșală a lapicidului, dacă această grafie n-ar apărea în chip constant în marele decret olbian în cînstea lui Protogenes (IPE I ² 32); totuși, la Histria chiar, în sec. I i.e.n., într-un document de importanță inscripției lui Aristagoras (*Syll.* ³, 708, 2. 29), cuvîntul se scrie corect: ἔκλησία. — R. 7, înaintea primului Y, urme slabe ale lui P; la sfîrșit, unghiu inferior stîng al lui Δ. — R. 8, la început, O încă vizibil. La sfîrșitul rîndului, ε[ἰς ἐπενων]ισμόν e întregirea propusă de J. și L. Robert, RÉG, LXXVI, 1963, p. 156 (cf. L. Robert, Rev. Phil., XIII, 1939, p. 131, nr. 2; Gnomon, XXXI, 1959, p. 665). — R. 9, indoielnic dacă a existat o literă înaintea lui I; la sfîrșit: ἀγορασθη[σομένου δι/ά] . . . tot o conjectură a soților Robert, loc. cit.; în prima ediție: ἀγορασθή[ντος?]. — R. 10, prima literă complet distrusă; în ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ lapicidul a făcut o bară orizontală lui Λ. — R. 11, după ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ, lacună de una sau două litere, după care mi se pare a recunoaște literele ΘΕΩΝ: prima, a treia și a patra în mod absolut sigur, E cu oarecare îndoială, din pricina posibilității ca barele orizontale ale literei să fie în realitate niște simple scrijelituri. În aceste condiții, și ținînd seamă și de lungimea lacunei la extremitatea dreaptă a rîndului, în prima ediție a textului propuneam citirea: [ἜΙστρου, Θεῶν [μεγάλων ιερέα]. De-atunci, o colaboratoare a Institutului de epigrafie din Lyon, d-na Th. Oziol, mi-a comunicat părerea că patronimul avariatic

ar putea fi Στρουθίων, astfel că sfîrșitul rîndului 11 s-ar cuveni citit: Στρουθίων[ος] (această lectură e acum înregistrată și de L. Robert în cartea-i recentă *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine*, Paris, 1964, p. 184). Cum am mai avut prilejul să o scriu (mai departe, p. 358), propunerea e atrăgătoare, dar acceptarea ei se lovește de două dificultăți: în primul rînd, nesiguranța dacă ultimele litere din r. 11 sint ΘΙΩΝ sau ΘΕΩΝ; în al doilea rînd, lungimea mijlocie a rîndurilor inscripției, care în nici un caz nu-i mai mică de 33 semne, cîtă vreme, dacă am accepta citirea propusă, am face ca singur r. 11 să numere 27 de litere! Și aceasta nu-i totul, căci lacuna se prelungescă la începutul r. 12, ceea ce ne crează, oricum, obligația de a găsi o apozitie pe lîngă patronimul în discuție, indiferent de citirea acceptată. În aceste condiții, nu mă pot decide să accept sugestia fondatoritoarei colege lyoneze și rămân la vechea întregire cu o mică schimbare cerută de existența la începutul rîndului 12 a unui Σ foarte vizibil, pe care în prima ediție a inscripției făceam greșeala de a-l trece cu vederea. În loc de: Θεῶν [μεγάλων ἵερέων] citeșc acum: Θεῶν [μεγάλων ἵερέων]ς, ceea ce păstrează neschimbăt numărul de litere, dar trece calitatea de preot al Marilor Zei asupra tatălui lui Dionysios, ipoteză de o oarecare însemnatate pentru corecta înțelegere a documentului în ansamblu. — R. 12, după lacuna de două litere, Σ neîndoelnic; înaintea lacunei finale, Υ încă vizibil. — R. 14, la început, lacună de trei litere; din primul P, abia hasta verticală. — R. 15, după lacuna inițială, de aproximativ opt litere, citeșc limpede ΥΣΑ; apoi alte două lacune de cîte trei litere, separate prin grupul ΤΩ. — Dîn r. 16—18, abia puținele litere transcrise, care mi se par sigure. — R. 19, la început, Ω încă vizibil; spre sfîrșit, lacună de două litere în cuvîntul ΕΥΝΟΙΑΣ. — La începutul r. 21 lipsesc două litere; la sfîrșit: [δη/μο]σίαι J. și L. Robert. — R. 24—31, începuturile și sfîrșiturile rîndurilor destul de bine păstrate; în interior, multe litere șterse, dar întregirile sigure. — R. 31—32: [ἀνδριάν/το]ς J. și L. Robert. — R. 32—33, stare desperată; nimic sigur, în afara puținelor litere transcrise.

Traducere:

«...slujbe pentru care poporul i-a dat cinstirea cuvenită; iar acum, orașul ducînd lipsă de bani, cu care să poată face rezerve de grâu pentru hrana și mîntuirea norodului, înfățișindu-se Sfatului și Adunării a făgăduit 1000 de stateri de aur pe termen de un an, dăruind poporului și dobînda cuvenită, spre ieftinirea grâului ce urma să fie cumpărat din suma făgăduită; <pentru aceste temeiuri>, Poporul să găsească cu cale să fie lăudat Dionysios fiul lui (?) Istros, preotul Zeilor celor Mari, și să fie înscris printre binefăcătorii poporului; să i se așeze și un chip de bronz în *agora*, alături de statuia Poporului și de chipurile.....; cît privește cheltuiala, să-o plătească *economul*, după ce suma va fi fost alocată de împărători. pentru meritele și rîvna dovedite față de popor; de asemenei să li se acorde — lui și urmășilor, de fiecare dată celui mai vîrstnic dintre cei în viață — preoția publică a Zeilor din Samothrake și dreptul de a purta cunună, la fel cu ceilalți preoți, pentru ca și restul cetătenilor să rîvnească a dobîndi slavă, cunoscînd că poporul cinstește pe bărbații vrednici, dînd mulțumita cuvenită pentru binefacerile primite. *Hegemonii* să vegheze ca acest decret să fie săpat deocamdată pe o lespede de marmură și așezat în preajma altarului Zeilor din Samothrake, iar cînd statuia va fi înălțată, și pe baza acesteia ... Decretul să fie citit de cranic și la... »

Documentul se înscrie în sirul decretelor onorifice publicate în ultimii ani, care au venit să arunce o lumină nouă asupra istoriei Histriei preromane, făcind dovada crizei social-economice pe care — la fel cu alte orașe-state din lumea greacă metropolitană și colonială — cetatea de pe țărmul lacului Sinoe a avut s-o înfrunte în ultimele veacuri înainte de era noastră. Cum mi s-a întîmplat s-o subliniez în mai multe rînduri (*Contribuții la istoria veche a României*, p. 30 urm., 60 urm.; Dacia, N.S., V, 1961, p. 310 urm.), un aspect izbitor al acestei crize îl constituie dificultățile de aprovizionare întîmpinate de cetăți socotite altădată grăinare ale lumii sudice, dar unde grâul e acum atât de rar încât — în unele cazuri — trebuie importat de la mari depărtări Dacia, III—IV, 1927/32, p. 400 și urm.). Explicabilă în primul rînd prin imposibilitatea unei exploatari normale a teritoriilor orășenești (la rîndu-i legată de transformările petrecute în masa populației băstinașe, așa cum se oglindesc, de pildă, în importantele documente publicate în Studii Clasice, III, 1961, p. 53—66; V, 1963, p. 137—163), criza de care vorbesc e agravată de procesul de diferențiere petrecut de-a lungul epocii elenistice în sinul populației grecești, împărțită într-un număr crescînd de oameni fără mijloace și un grup restrîns de profitori ai mizeriei obștești. În aceste condiții, înțelegem lesne, pe de o parte, aluziile la turburări sociale, cîte se pot surprinde în documentele vremii (*Histria I*, p. 487, nr. 2; p. 498, nr. 4; p. 505, nr. 7, cu comentariile respective), pe de alta, preocuparea de a veni în ajutorul cetătenilor săraci prin crearea unor instituții de asistență publică, destinate să împiedice agravarea nemulțumirilor și înrăutățirea situației generale (*Histria I*, p. 476, nr. 1; p. 498, nr. 4; *Syll.* 3, 708, r. 38—42; în sfîrșit, fragmentul publicat mai sus sub nr. 2, cu deslușirile necesare).

Textul aci prezentat se adaugă deci unei întregi serii de documente cu același caracter, contribuind la cunoașterea situației reale a Histriei într-o vreme socotită pînă de curînd ca o perioadă de neturburată prosperitate (V. Pârvan, *Histria VII*, București, 1923, p. 12—13; id., *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene* (trad. R. Vulpe), București, 1937, p. 97—98; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 85). Dar el mai prezintă și interesul de a ne informa asupra vieții religioase a orașului în veacul al II-lea i.e.n., aducîndu-ne dovezi despre cinstirea de histrieni a Zeilor din Samothrake (altfel numiți și « Zeii cei Mari »: Θεοὶ Μεγάλοι, Κάβεροι). Despre pătrunderea cultului acestor divinități în Dobrogea, începînd din sec. II i.e.n., nu lipsesc știri din Tomis și Callatis, strînse și comentate în ultima vreme de Bengt Hemberg în carteia-i *Die Kabiren*, Uppsala, 1950, p. 221—231. În Histria, fără a mai stărui asupra recentei descoperiri a templului Mareiui Zeu (al căruia cult nu-i lipsit de atingeri cu religia Zeilor din Samothrake: cf. G. Bordenache și D.M. Pippidi, în BCH, LXXXIII, 1959 (II), p. 455—465), existența unui sanctuar al Zeilor din Samothrake a atestată în două inscripții din sec. al II-lea, unde se spune lămurit că, în ambele cazuri, respectivele stele au a fi expuse... ἐν τῷ Σαμοθράκιῳ (*Histria IV*, p. 543, nr. 4 și *Istros*, I, 1934, p. 123). Aceeași indicație e implicită în decretul pentru Dionysios, în rîndurile unde se spune că textul gravat prin grija hegemonilor va fi aşezat... παρὰ τὸν βωμὸν τῶν Θεῶν Τεῖχον τῶν ἐν Σαμοθράκῃ (înțelege: lîngă altarul templului închinat Zeilor din Samothrake, potrivit datinei care cerea ca în imediata apropiere a fiecărui templu să se finalize altarul destinat sacrificiilor ce constituiau momentul de căpetenie al oricărei ceremonii religioase).

La această primă știre se adaugă informația potrivit căreia, ca răsplată a serviciilor aduse de Dionysios (personaj altminteri necunoscut în prosopografia histriană și al cărui patronim reprezintă o conjectură despre care s-au dat amănunte în notele critice care însotesc textul), acesta avea să păstreze preoția publică a Zeilor din Samothrake pentru tot restul vieții, urmând ca după moartea lui demnitatea să se moștenească în familie de cel mai vîrstnic dintre bărbații în viață: [ἀεὶ τῶ]ι πρεσβυτάτω[ι] τῶν ὄντων (r. 20—21; asupra înțelesului acestei prescripții, cf. H. Volkmann, *Die Bruderfolge griechischer Priestertümer im Licht der vergleichenden Rechtsgeschichte*, în Klio, XXXIV, 1941, p. 62—71). Dispoziția amintește o clauză similară din decretul în cinstea lui Diogenes, fiul lui Diogenes, prin care, pentru a răsplăti transformarea în sanctuar public a unui templu al Muzelor (*Μουσεῖον*) aparținând pînă la o vreme familiei donatorului, i se acordă acestuia și urmașilor lui în linie bărbătească preoția ereditară a Muzelor: εἰν[α] αὐτὸν ιερέα Μουσῶν . . . κατὰ τα[ύ]τα δὲ ὑπάρχειν τὴν ιερωσύνην τοῖς ἐξ[γό]νοις αὐτοῦ τῶν δ[ν]τῶν ἀεὶ τῶι πρεσβυτάτωι (*Histria I*, p. 477, nr. 1, r. 17—21; cf. J. și L. Robert, RÉG, LXVIII, 1955, p. 240).

Faptul că din textul emendat rezultă că însuși părintele lui Dionysios fusese la vremea lui preot al Marilor Zei lasă să se înțeleagă că, aşa cum se petrecuseră altădată lucrurile cu templul Muzelor, tot astfel s-au petrecut și în cazul Zeilor din Samothrake: introduși în cetate sub forma unui cult privat slujit de tatăl lui Dionysios, cultul lor avea să fie recunoscut public și preoția lor încredințată lui Dionysios prin decretul pe care-l citim și care ne-a păstrat și amintirea înlesnirilor de ordin finanțiar consimțite de everget cetății. « Nous conclurons — notează în această privință J. și L. Robert, la capătul observațiilor lor prilejuite de prima publicare a textului — que, comme pour le sanctuaire des Muses de Diogénès, le sanctuaire des Dieux de Samothrace était jusqu'ici un sanctuaire privé. Il est adopté par la cité, comme par exemple celui de Sarapis à Délos, d'abord fondation privée. Ce devient un culte δημοτελής. C'est un processus normal pour l'introduction de nouveaux cultes dans la cité. Nous supposerions volontiers que Dionysios disposant de réserves liquides considérables et possesseur d'un sanctuaire privé des Dieux de Samothrace, dieux de la navigation, était un armateur » (RÉG, LXXVI, 1963, p. 156—157).

Despre magistrații amintiți în rîndurile 16 și 27 ale textului οἰκονόμος, ἡγεμόνες, μερισταί — am avut prilejul să vorbesc în mai multe rînduri (*Contribuții la istoria veche a României*, p. 48 urm.; 70 urm.; 121). Nu cred deci necesar să revin asupra subiectului cu atât mai mult cu cît în aceste locuri — oricît de probabil — textul e conjectural. Prefer să zăbovesc asupra indicației de ordin topografic din rîndurile 13—14, unde se spune că statuia titularului decretului avea să fie așezată [...] ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τὸν Δῆμον καὶ τὰς εἰκόνας τάς [...]}. Interesul prezentat de mențiunea unei ἀγορᾶ la Histria, în epoca elenistică, a fost relevat în Studii Clasice, III, 1961, p. 63 urm., arătîndu-se totodată că, oricît de prețioasă, indicația nu trebuie să ne mire, întrucât o piață destinată schimburilor comerciale și manifestărilor civice îndeobște nu lipsește din nici o cetate greacă, începînd din epoca homerică. Surprinzoare apare mai curînd existența în ἀγορᾶ a unei statui a Poporului histrian (*Δῆμος*), măcar că nici această particularitate nu e proprie cetății de pe țărmul lagunei Sinoe. În Dacia, N.S., V, p. 316, am citat, în această ordine de idei, exemple edificatoare (în legătură cu tendința grecilor de a personifica anumite concepte morale sau politice, cf. A. Giuliano,

în *Annuario Scuola Ital. Atene*, XXXVIII—XXXIX, 1959/60, p. 389—401; M. P. Nilsson, *Geschichte der griech. Religion*, II, München, 1961, p. 144—145), insistind îndeosebi asupra faptului că la Atena personificarea Poporului se bucura de onoruri divine, împărtind cu Grațile (Χάριτες) un τέμενος menționat deseori în inscripții (*Syll.* ³, 536, 38—39; 717.7; OGI 117.7; 118.23). O situație asemănătoare se întâlnește în Side, unde ἡ ιερὰ βουλὴ cinstese cu o statuie [τὸν σεμνότατον] Δῆμον (Emin Bosch, citat la J. și L. Robert, RÉG, LXV, 1952, nr. 156), în Mesambria, unde un decret onorific pomenește în două locuri cîte o statuie a Poporului personificat: παράστεμα τοῦ Δήμου (IGB I 320), în sfîrșit, în Chersonesul Tauric, unde Poporului iî era dedicat un altar alături de cel al Fecioarei, principala divinitate locală: ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι παρά ταῖς Παρθénου βωμὸν καὶ τὸν τὰς Χερσονάσου (IPE I ² 352—*Syll.* ³, 709. 51—52). În contrast cu această situație limpede, nu-i de loc lămurit ale cui erau « chipurile » așezate în preajma statuiei Poporului, pe care textul lacunar nu face decit să le menționeze: τὰς εἰκόνας τὰς τῶν . . .]. În așteptarea deslușirilor pe care ni le-ar putea aduce o descoperire viitoare, în studiu abia amintit din Dacia am emis ipoteza că ar putea fi vorba, fie de o personificare a Democrației (și ea adorată la Atena, cum rezultă dintr-o indicație a lui Pausanias I 3,3; cf. J. H. Oliver, *Demokratia, the Gods and the Free World*, Baltimore, 1960, p. 91 urm.; A. F. Raubitschek, *Demokratia*, în *Hesperia*, 1962, p. 238—243), fie de statuile sau busturile unor histrieni ilustrați prin participarea la răscoala care, către mijlocul sec. al V-lea, dusese la răsturnarea oligarhiei locale și la înlocuirea ei printr-un regim de democrație sclavagistă (Aristotel, *Pol.*, V, 6, 1305 b, 1 urm.; cf. Em. Condurachi, în *Bul. științific*, I, 1949, p. 117—125, și, mai de curînd, R. Weil, *Aristote et l'Histoire*, Paris, 1960, p. 281 urm.).

6. Muz. Histria, inv. nr. 379. Fragment al unei stele de marmură ruptă sus și jos, descoperită în săpăturile din Sectorul central al Cetății, în campania 1958. Dimensiuni: 32,5 × 29 × 8 cm. Înălțimea literelor: 7—8 mm (*theta* și *omicron* numai 6 mm). La marginea stîngă o izbitură a distrus primele litere ale fiecărui rînd; la cea dreaptă, ca și în partea de jos a fragmentului, o îndelungă frecare a uzat tare suprafața scrisă, făcînd-o anevoie de desciifrat. Scris « apicat », gravură profundă. Bara lui A numai pe alocuri frîntă, hastele lui Π inegale, iota adscris cu regularitate. Probabil încă sec. II î.e.n. (pl. IV, nr. 6).

ΙΔ ————— INEMPEI —————

MEI ἐποιήσατο δὲ καὶ τὴν ἐ[πιδημίαν]
 [καὶ] τὴν κατὰ τὸν βίον ἀναστροφὴν καλὴν καὶ
 [εὖ]τακτον καὶ εὐσχήμονα καὶ ἀ[ξίαν] τοῦ ἐπ[ι-]
 5 [τ]ηδεύματος καὶ τῷ πόλε[μ]ῳ[ν τῶν ἡμετέρων, ἐ-]
 [π]αγγέλλεται δὲ καὶ εἰς τὸ λοιπό[ν δεῖ] τινο[ς ἀγ-]
 [αθί]ο[ν] παραβίτος ἔσεσθαι τῷ δῆμῳ καὶ τὰ τὴν ἐ[πα-]
 [το]ῦ δύναμιν ὅπως οὖν καὶ δῆμο[ς εὖ]χαρι[στῶν]
 φα[ν]ηται καὶ τοῖς εὐνοοῦσιν αὐτῶ<i></i> καὶ εὐγνω[μον-]
 10 οῦσι τῶν ἀνδρῶν καὶ οὕτως προσερομένοις —————
 [χάριτος ἀποδόσει μὴ λείπηται δ[εδ]όχθαι τ[η̄]
 [βουλὴν] καὶ τῷ δῆμῳ ἐπαινέσαι ————— ca 9 —————
 ————— ca 5 ————— δεδόσθαι αὐτῷ καὶ ἐκγόνο[ις προξενίαν]
 [πολιτείαν ι]σοτέλ[ειαν] καὶ εἴ[σπλουν καὶ ἐκπλουν]

R. 1, după lacuna inițială de ca. 10 semne, o hastă verticală, apoi un A sau un Λ, apoi grupul de litere copiat cu anevoință; la sfîrșitul rîndurilor, nimic limpede. —R. 2, la început lipsesc trei litere, după care cred a distinge MEI; la urmă, H sigur, apoi partea inferioară a lui N și bara orizontală a unui E, urmate de o lacună de ca. 10 semne. —R. 3, la început, I sigur; la sfîrșit, din Φ nu se vede decit hasta verticală. —R. 4, la început, T bine păstrat, precedat de conturul vag al lui Υ; la sfîrșit, după I, unghiul de sus al lui A, iar după lacună TOΥ sigur, urmat de ΕΠ mai puțin cîteț. —R. 5, prima literă H, ultima Ω. —R. 6, din ΛΟΙΠΟ, abia extremitățile inferioare ale literelor; după lacună, TINO bine păstrat. —R. 7, la urmă, după KA, lacună de două semne, apoi THNE ușor de recunoscut. —R. 8, la început, Υ bine păstrat; la sfîrșit, după ΔΗΜΟ, lacună, apoi XAPI încă vizibil. —R. 9, ΑΥΤΩ fără iota final; din ultimul cuvînt se distinge anevoie ΕΥ N, dar repetate verificări mă fac să consider această citire sigură. —R. 10, la început, I neîndoios; după ΠΡΟΣΙΕΡΟΜΕΝΟΙΣ, loc pentru două sau trei litere. —R. 11, prima literă P; la sfîrșitul rîndului, T încă vizibil. —R. 12, înainte de KAI, ruptură; după ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ, loc pentru 10—12 litere, unde nu disting nimic. —R. 13, la început și la sfîrșit, rupturi de lungimi anevoie de apreciat; ultima literă, sigur K. —R. 14, rare litere, copiate cu anevoință.

Traducere:

«...întrucît... sederea printre noi, ca și felul de comportare, i-au fost frumoase și rînduite și cuviincioase, vrednice de profesiunea pe care o exercită și de cetățile noastre respective, iar pentru viitor făgăduiește să facă tot ce-i va sta în putință pentru a fi de folos poporului; pentru ca, la rîndu-i, poporul să se arate recunoscător și să nu lipsească a da mulțumită bărbătilor bine intenționați, plini de rîvnă față de el și devotați în aşa măsură.... Sfatul și Poporul să găsească cu cale să fie lăudat..., fiul lui....; să i se acorde — lui și urmașilor lui — calitatea de *proxen*, cetățenia, egalitatea fiscală, dreptul de a intra și ieși din port...»

După o deprindere foarte răspîndită în epoca elenistică, fragmentul de decret onorific răsplătește servicii aduse obștii histriene cu distincții și privilegii întîlnite în mod obișnuit în inscripțiile cu acest conținut. Nici numele, nici locul de baștină al titularului decretului nu ni s-au păstrat, dar unele particularități ale formulărilui, în special r. 13—14, nu lasă îndoială asupra faptului că e vorba de un grec dintr-o cetate colonială sau metropolitană, care meritase recunoașterea histriilor în timpul unei sederi prelungite în cetatea dobrogeană. Din acest punct de vedere, rîndurile 2—5 ale textului sănt de comparat cu *Syll.* 3, 682, 6—7: τάν τε ἀναστροφὰν καὶ τὸν ἐπιδαμίαν ἐποιήσαντο ἀξίως; 697 k, 4—5: ἐποιήσαντ[ο τάν τε ἐπιδαμίαν καὶ ἀ]ναστροφὰν εὐσχήμον[α] καὶ ἀξίαν τοῦ τε Θεοῦ καὶ ὑμῶν κτλ.; 703,9—12: ἔτι δέ καὶ τὸν ἐνδαμίαν καὶ ἀναστροφάν... ἐποιήσαντο ἀξίως αὐστωτῶν τε καὶ τᾶς ἴδιας πατρόδος... Aluzia la profesiunea (ἐπιτήδευμα) pe care necunoscutul ar fi exercitat-o cu vrednicie permite să se înțeleagă că e vorba de un «liber profesionist» — medic, dascăl sau arhitect —, asemenea celor pomeniți nominal în inscripții de caracter asemănător publicate, unele, în trecut (AEM, XI, 1887, p. 66, nr. 141 = *Syll.* 3 707; Cf. *Contribuții la istoria veche a României*, p. 113—122), altele mai de curînd: D. M. Pippidi, în SCIV, V, 1954, p. 549—555; Em. Popescu, *ibid.*, VII, 1956, p. 347 urm.

7. Muz. Histria, inv. nr. 305. Fragment dintr-o stelă de marmură ruptă sus, la stînga și jos, descoperită nu se știe în ce condiții, nici unde, între 1928 și 1941. Dimensiuni: $30 \times 26,5 \times 11$ cm. Înălțimea literelor: 12–14 mm (B puțin mai mare: 15 mm). Suprafața scrisă fiind uzată de o îndelungată frecare, textul e anevoie de citit: mai bine păstrat de-a lungul marginii drepte, cu totul șters la stînga și jos. După scris, din sec. II î.e.n: A cu bara frântă, Σ cu brațe paralele, Π și N cu hastele încă inegale. În condițiile desperate în care piatra ne-a ajuns, nu poate fi vorba de certitudine (pl. IV, nr. 7).

		AN
		TONBI
		ΛΟΜΕ
		ΚΑΤΟΝ
5		ΔΙΑΓΩΝΟ
		ΟΔΩΡΟΣ
		ΕΚΑΙ ΝΟΥΜΗ
		ΥΛΑΣ <i>v</i> ΔΕΔ
		ΤΟΝ ΑΙΣΧΡΙ
10		ΜΟΝ ΚΑΙ ΕΥ
		ΚΑΙ ΔΕ ΑΥ
		ΡΟΥ Π
		ΛΟΤΟ
		ΤΟΝ ΔΗ
15		ΟΤΟ
		ΟΥΛΟ

R. 1, hastă înclinată spre stînga, apoi un vag N. — R. 8, după ΥΛΑΣ nu pare să fi fost gravată vreo literă; între cei doi Δ, E probabil. — R. 9, N destul de șters; poate K?

Starea desperată în care ne-a ajuns fragmentul face cu neputință orice încercare de reconstituire. Tot ce se poate spune despre el, în aceste condiții, e că după toate probabilitățile face parte dintr-un decret, fără a îndrăzni să facem precizări cu privire la cuprinsul lui. Din rarele cuvinte susceptibile de întregire, unele au un înțeles vag, cum ar fi în r. 2: τὸν βί[ον]; în r. 4: [έ]χατόν? în r. 6: numele teofor [Δι]όδωρος, sau [Απολλ]όδωρος sau [Διονυσ]όδωρος; în r. 14: τὸν δῆ[μον]. Mai caracteristic e grupul de litere din r. 5, susceptibil a fi citit: δί' ἀγωνο[θεσίας], în care caz am avea aci o aluzie la atribuțiile demnitarului însărcinat cu organizarea și conducerea concursurilor, aşa-numitul *agonothet*. Agone fiind amintite și în alte documente histriene din epoca elenistică (*Histria I*, p. 476, nr. 1, r. 10; cf. Pârvan, *Dacia...*, p. 92), menționarea agonothetului sau, mai precis, a agnothesiei în inscripția noastră, n-ar avea nimic surprinzător.

Ceva mai sigură mi se pare identificarea în r. 8 a termenului [φ]υλάξ (de la φυλαῖ, « triburi »). Existența în Histria elenistică a acestor subdiviziuni ale corpului cetătenesc fiindu-ne cunoscută din două texte publicate cu mai multe zeci de ani în urmă (*Syll. 3*, 708, r. 23; *Istros*, I, 1934, p. 123), presupunerea că fragmentul nostru ar prezenta o legătură cu ele apare plauzibilă. Într-un fel sau altul, titularul decretului s-ar fi învrednicit de recunoașterea triburilor, care i-au acordat unele din distincțiile obișnuite în asemenea împrejurări. Cuvîntul trunchiat de la sfîr-

șitul r. 8 ar trebui atunci citit: δεδ[όχθαι] și aceasta ne-ar îngădui să afirmăm că lacuna inițială a r. 9 a trebuit să cuprindă aşa-numita « formulă de rezoluție »: δεδ[όχθαι ταῖς φυλαῖς] sau: δεδ[όχθαι τῷ δῆμῳ]. Nu trebuie scăpat totuși din vedere că toată această speculație are un caracter conjectural și că o încercare de a merge mai departe pe această cale ar putea deveni repede arbitrară.

DÉCRETS HELLÉNISTIQUES D'ISTROS

RÉSUMÉ

Sauf le document classé ci-dessus comme n° 5, qu'on reprend ici pour en donner une édition améliorée, en même temps qu'une version roumaine du commentaire publié pour la première fois en français, les textes édités dans les pages qui précédent sont inédits — découverts au cours des dernières campagnes de fouilles. Il s'agit dans tous les cas de décrets honorifiques datant des IIIe et IIe siècles av. notre ère, malheureusement très fragmentaires. Avec quelques dizaines d'autres inscriptions de teneurs variées, ils étaient destinés à paraître dans le tome III de la série intitulée *Histria. Monografie arheologică*, mais, cette publication ayant été différée, on a jugé préférable d'assurer leur impression dans un périodique, afin de hâter le moment où ils seraient portés à la connaissance des spécialistes et soumis à leur discussion.

1. Décret en l'honneur d'un certain Dionysios, originaire d'une ville dont le nom ne nous a pas été conservé. Le fragment fait partie du dispositif, qui ressemble de tout point à ceux des autres décrets histriens du IIIe siècle. Quelle qu'ait été au vrai la patrie de l'inconnu, le texte vient s'ajouter aux autres documents concernant les relations extérieures d'Istros à un moment qui précède de peu la crise où cette cité allait être plongée dès la fin du IIIe siècle et qui — avec de courtes éclaircies — allait durer jusqu'à la conquête romaine.

2. Toujours du IIIe siècle, le fragment d'un décret en l'honneur d'un Histrien ayant rendu à ses compatriotes le service de faciliter l'approvisionnement de la cité en blé. Les fouilles des dernières années nous ayant livré de nombreux documents concernant l'institution de la σιτωνία à Istros (cf. ci-dessous n°. 5), notre décret, bien que fortement mutilé, confirme ce que nous savions déjà de la crise alimentaire sévissant périodiquement dans les cités de la mer Noire aux derniers siècles avant notre ère.

3. Autre fragment d'une décision de l'Assemblée en l'honneur d'un inconnu, récompensé pour des services dont on ignore la nature par l'octroi de distinctions qui reviennent dans tous les décrets honorifiques de l'époque hellénistique. La seule particularité digne d'être relevée dans ce document, c'est la manière insolite dont se succèdent les dernières clauses du dispositif: normalement les lignes 1—5 devraient y figurer après les lignes 7—12 et l'on pourrait penser à une erreur dans l'agencement des fragments A et B, si l'examen de la photographie ne montrait clairement que — si erreur il y a — elle est imputable au *rogator*, qui dans ce cas semble s'être éloigné du formulaire habituel.

4. Décret honorifique de la fin du IIIe ou du début du IIe siècle, trop mutilé pour pouvoir être restitué fût-ce à titre hypothétique. Ce qu'il en ressort, c'est qu'il s'agit d'un évergète s'étant illustré par toute une série de libéralités: prêt

consenti à la cité d'une somme de 500 statères d'or (lignes 3—4), contribution à l'érection d'un monument dont la nature nous échappe (lignes 5—6), subvention accordée au gymnase pour l'achat de l'huile nécessaire aux exercices (ligne 8). Des autres indications du fragment, on retiendra la mention à la ligne 9 de la dignité *d'ἄρχων*, que l'inconnu semble avoir exercé on ne sait trop dans quelles conditions.

5. Décret du IIe siècle en l'honneur d'un évergète honoré par ses compatriotes de la prêtrise à vie des Dieux de Samothrace. Publié pour la première fois dans la revue *Dacia*, n.s., V, 1961, p. 305 ss. avec un commentaire français assez développé, le texte a pu bénéficier depuis de plusieurs corrections importantes dues à Jeanne et à Louis Robert, qui sont signalées dans les notes critiques et qu'on ne répétera pas à cette place (il s'agit notamment des lignes 8—10, 21—22, 31—32). Une autre correction, proposée par M-me Thérèse Oziol, de l'Institut d'Épigraphie de Lyon, bien que très attrayante, ne me paraît pas devoir être retenue, parce qu'elle s'adapte mal à la lacune finale de la ligne 11. A la place du patronyme [Γ]στρου (peu sûr, je dois en convenir) et des mots qui suivent, M-me Oziol voudrait lire simplement Στρουθίωνος, ce qui réduirait la longueur de cette ligne seule à 28 lettres, tandis que toutes les autres comptent de 33 à 38 lettres. Et il y encore une lacune d'au moins trois lettres au début de la ligne 12, où je reconnaissais maintenant un Σ que j'ai eu le tort de négliger dans la première édition ! Tout compte fait, pour combler les deux lacunes je préfère m'en tenir à ma précédente lecture, en la modifiant toutefois légèrement: Θεῶν [Μεγάλων ιερέω]ς, au lieu de [ιερέα], ce qui signifie qu'avant Dionysios, son père — quel qu'ait été en réalité son nom — avait déjà exercé cette prêtrise des Dieux de Samothrace qu'en récompense des mérites de notre évergète l'Assemblée allait déclarer *publique* et *hérititaire* (sur l'acception exacte de cette clause, lire maintenant les observations de J. et L. Robert, RÉG, LXXVI, 1963, p. 156). Pour le contenu du décret dans l'ensemble, on voudra bien se reporter au commentaire de la première édition, auquel il y a peu de chose à ajouter.

6. Décret fragmentaire en l'honneur d'un étranger venu s'établir à Istros pour y exercer une profession peut-être « libérale », comme certains architectes et médecins dont le souvenir est parvenu jusqu'à nous (*Syll.* 3 707; SCIV, V, 1954, p. 549—555; SCIV, VII, 1956, p. 347).

7. Encore un décret fragmentaire (le plus mutilé de la série), dont l'état désespéré décourage toute tentative de restitution. A peine ose-t-on relever à la ligne 5 une possible allusion à l'*agônothésie* et, à la ligne 8, le mot φυλαῖ (au datif). S'agirait-il dans ce cas aussi d'un décret des tribus, comme celui publié par Lambrino en 1934? La chose n'est pas impossible, mais il serait téméraire de l'affirmer.